

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor
Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
Evropskog defendologija centra, Banja Luka,
glavni i odgovorni urednik časopisa
*Defendologija i Sociološki diskurs***

UMIJEĆE VOĐENJA RAZGOVORA POLITIČKIH ELITA U BiH

„Bog na jeziku, Molitvenik u džepu, Zlo u duši“...

Bosna i Hercegovina

Razgovori političkih elita u BiH u dobroj mjeri nisu iskreni. Za istinski razgovor nisu potrebna nikakva pravila, već iskreni susreti ljudi sa različitim pogledima na svijet: samo iz tih duhovnih susreta rađa se smisao za trpeljivost i vrednovanje tuđeg stava. To kod većeg dijela političkih elita u BiH nije slučaj. Ljudi sa boljom dušom mogu se bar razumijeti, ako ne i sporazumijeti. Oni političari kojima je važnije da istaknu pravila razgovora prije same stvari o kojoj se razgovara, a nesvesno potvrđuju da im je više stalo do forme nego do suštine imaju skrivene ciljeve i namjere. Niko ne zna unaprijed šta će ispasti u toku razgovora. Sporazum ili njegov neuspjeh je kao događanje koje se odvijalo na nama. Tako onda možemo reći da je nešto bilo dobar razgovor, ili, takođe, da nije bilo pod povoljnom okolnosti. Sve ovo svjedoči o tome da razgovor ima svoj sopstveni duh, i da govor, koji se u njemu vodi, nosi u sebi sopstvenu istinu, tj. nešto otkriva i nečemu omogućava da se pojavi, što odsada biva, a ranije se nije precizno javljalo i prepoznavalo. Svaka vezanost za pravila razgovora političkih elita u BiH ograničava spremnost na istinsko slušanje; svaka nevezanost za neka načela razgovora prijeti da se on izrodi u brbljanje, nerazumjevanje, nesporazume, pa i konflikte. Zato se razgovor mora da odvija u okviru nekih temeljnih načela, dovoljno prostranih da u njima sloboda može da igra: da ih učesnici u razgovoru ne osjećaju kao nametnuta spolja, nego kao doživljena i proživljena iznutra. Prema prof.dr Đuri Šušnjiću veoma su važna načela za koja se vjeruje da bi mogla biti vodići u svakom razgovoru, pa tako i u razgovoru političkih elita u BiH, od značaja i značenja za istinu i zajednički život svih naroda u BiH bez obzira na rasu, vjeru i naciju. Ova načela za vođenje razgovora potiču iz otežalog iskustva sporazumijevanja političkih elita u BiH. Na jedno pitanje iz ljudskog života po

pravilu postoji više odgovora, pa svako od političkih elita u BiH ko misli da je njegov odgovor jedino istinit, postaje neodgovoran, jer dovodi u pitanje druge i drugčije odgovore, pa i samu mogućnost postavljanja drugčijih pitanja. Čovjek je biće koje pita i odgovara, preuzimajući odgovornost za posljedice svojih pitanja i odgovora: moguće i stvarne, dobre i loše. Ovdje se odgovornost političkih elita u BiH ne shvata samo kao spremnost da se poštuju običajne, moralne, vjerske, pravne itd. norme i pravila koji inače regulišu odnos pojedinca prema zajednici, prirodi, mrtvima, sebi i slično. Biti odgovoran znači biti u prilici da odgovoriš na izazov, a ne samo da odgovaraš pred nekom normom ili sudom, ako nisi nešto učinio kako se od tebe očekivalo. Biti odgovoran znači dati odgovor na izazov što, naravno, ne isključuje osjećanje obaveze i odgovornosti prema drugim osobama ili sebi kao osobi. Biti odgovoran znači biti spreman da se na sebe preuzme krivica za nastale posljedice vlastitog čina. Ako razgovor vode osobe a ne ustanove, onda odgovornost mora biti lična, inače je nema. Kolektivna odgovornost postoji tamo gdje su ljudi postali ravnodušni prema zločinima: tu niko nije kriv pojedinačno, ili, što je isto, svi su krivi. Baš zato što pojedinac nije kriv i odgovoran, ustanove nikome ne odgovaraju. Razgovor je susret različitih ljudi: ovdje je bitno priznanje osobe koja vodi razgovor, a ne njene uloge u sistemu. Ako se svaki odgovor na neko pitanje i ne uvaži na kraju razgovora političkih elita u BiH, ipak je dobro saznati da postoje i takva mišljenja. Ako je pitanje o kome se raspravlja povezano sa sudbinom svih, onda svi imaju pravo da izraze svoje mišljenje. Sve dok svi nemaju mogućnosti da izraze svoje mišljenje, zajednica nema uvida u moguća i stvarna rješenja svojih problema: ona ne zna o sebi sve što bi mogla da sazna, ako se otvore svestrana pitanja, teme i dileme. Kao ličnost, čovjek nikada nije dovršen i savršen; isto tako i političke elite u BiH, on/one je/su biće nedostatka. On/one nema/ju drugog puta da sebe upotpuni/ne, to jest proširi i produbi, nego da stupi u dodir sa drugim ljudima koji se od njega/njih razlikuju. Od njih/njega on/one jedino može da nauči/če nešto drugo, da se mijenja i razvija u pogledu razumijevanja svijeta oko sebe i samoga sebe. Promijena u svijetu je promijena u njemu: ako svi članovi zajednice učestvuju u razgovorima, onda svi uče i napreduju u razumijevanju svijeta i sebe. Nema razgovora političkih elita u BiH ako se ljudi susreću kao stranci, to jest ako nemaju ništa zajedničko. Mora da postoj nešto što mogu da razmijene: riječ istina upućuje na ono što je isto ili slično među njima. Oni moraju da osjete potrebu za razgovorom, da bi im razgovor uopšte postao potreba. A oni će osjetiti tu potrebu ako su svjesni razlika, ali i sličnosti u osjećanjima, vjerovanjima i ponašanju. Uvijek valja isticati ono zajedničko do čega se u razgovoru došlo, kako bi se dobilo na povjerenju i motivima za daljnji razgovor. Pri tome, naravno, ono što je zajedničko ne mora da bude bitno, a ono što je bitno ne mora da bude zajedničko, ali mora se početi od nečega što povezuje ljude, da bi se došlo do zadovoljavajućih rješenja. Bez povjerenja u drugog i

poštovanja drugog, koji teži istini, bez obzira koliko je daleko od nje u početku razgovora, nema iskrenog susreta između dva čovjeka, pa umjesto razgovora dvije ličnosti, imamo razgovor dvije maske. Ljudi se mogu odlično razumijeti, ali ako ne vjeruju jedan drugome, onda nema zajedničkog života: zato je dobra volja presudnija od znanja, jer gdje nema povjerenja, nema ni razgovora. Svaki ugovor samo je dokaz više da je među ljudima nestalo povjerenja. Svaki katanac na ustima ili vratima svjedoči o gubitku povjerenja među njima. Samo onaj ko vjeruje u svijet, može nešto da učini sa njim ističe Martin Buber. Povjerenje ne uskraćuje pitanja između političkih elita u BiH. U razgovor između političkih elita u BiH treba da se ulazi s namjerom da se traži istina, a ne da se ostvari pobjeda nad sagovornikom: čim priznam pravo drukčijeg mišljenja, odričem se prava da sam samo ja u pravu. Čim pristaneš na razgovor, ostvario si minimum jednakosti i trpeljivosti prema drugom čovjeku i drukčijem mišljenju. Razgovor nije nadmetanjne i borba, već otvaranje i igra. Herodot priča u svojoj *Istoriji* da su Perzijanci dva puta raspravljadi o svakoj važnoj stvari: u pijanom stanju i trijezni. Ako im se dopadne ono što su zaključili pijani i kad su trijezni, onda su usvajali tu odluku ili rješenje. Svaki učesnik u razgovoru zavisi od drugoga s obzirom na saznanje istine i smisla, i zato odnos moći ovdje mora biti isključen: svi rade na ostvarenju boljih mogućnosti mišljenja i življena. Biti zavisan od drugoga ne znači biti podređen niti biti nadređen: otuda potreba za solidarnošću u razgovorima političkih elita u BiH. Biti trpeljiv ne znači samo priznati drugom da misli i djeluje po svojoj volji, nego i smoći snage da se vlastita misao i dejovanje otvore za prigovore i svijesnu i nesvijesnu dopunu. Jedini način da se izade na kraj sa sumnjom i neredom u nama i oko nas, jeste razgovor i dogovor o tome kako ćemo živjeti. Samo kroz razgovor možemo stupiti u svjetsku kulturu srca i uma: dok vodite razgovor, potisnite, stavite u zgrade i zaboravite sve što nije u vezi sa istinom i smislom. Sv. Toma ima pravo: „Bolje je znati malo o važnim stvarima nego mnogo o nevažnim“. Ako u razgovor ulaze političke elite koje ne znaju sve o nekoj stvari, onda one ne mogu ni da predvide ishod razgovora. Ako smo svijesni da u razgovor ulazimo kao ograničena bića, a razgovor donese ploda, onda je to zahvaljujući našoj mani: ona omogućava da učimo i da budemo bolji. Ako učite iz ljubavi, istina će vas pratiti kao vlastita sijenka. Kao što sunčevi zraci otvaraju ruže, tako će duhovno zračenje otvarati vaše duše za ono što je istinito, lijepo, dobro i sveto. Nema drugog načina da svaki pojedinac dostigne punoču svoga bića nego da stupa u razgovor sa drugim koji se od njega razlikuje: ovaj drugi je drukčija mogućnost njega samoga. Razgovor i dogovor političkih elita u BiH je neophodan. Odustati od razgovora znači odustati od sebe, a ne samo od istine i smisla: ako me pažljivo slušaš, onda osjećaš da razgovaraš sam sa sobom u trenutku iskrenosti. Upoznaj sebe kroz mene. Dok smo otvoreni za druga iskustva, misli i vrijednosti, možemo da stvaramo: samo u dodiru sa drugim možemo da rastemo. Onaj ko je sebe zatvorio

za druge, nema budućnosti. Kao zatvoreno biće, osuđen je da boravi u samom sebi, bez nade da iskorači u novo iskustvo. Istina nije ni u meni ni u tebi, nego između nas: zato u razgovor uđemo sa jednim mislima, a izađemo sa sasvim drugim. **Ako vjerujemo da se razgovorom dolazi do istine, onda vjerujemo u istinu:** ima stvarnosti koje postoje samo ako u njih vjerujemo! Čim se javi neki problem, to je samo po sebi razlog za okupljanje: ono što povezuje tako različite ljude jeste problem koji je zajednički. Metodološki, trebalo bi ući u razgovor naglašavajući ono što nas ujedinjuje i što nam je zajedničko, a razlike prepustiti kasnijoj obradi. Ali, ako se za račun onoga što je zajedničko, ostavlja po strani ono što je posebno i pojedinačno, to ne bi vodilo istinskom jedinstvu, jer bi te razlike ubrzo izbile na površinu i izazvale nove sporove. U toku rasprave političkih elita u BiH otkrivaju se ne samo istine, nego i zablude. Nema istine o meni i tebi koja bi bila unapred data: ona je uvijek zadata. Ako se do istine tek treba doći, znači da je niko unapred ne zna. **Zato svaki učesnik u razgovoru mora biti spremna da uvaži zabludu, ali ne i da oprosti laž.** Tako svaki postaje svijestan važnosti razgovora kao načina dolaženja do novih vijesti i kao pripreme za odlučivanje o stvarima koje se ne tiču samo pojedinca. M. Buber tačno kaže: „Sve je na našem putu odluka, namijerna, naslućena ili prikrivena“. Poslije razgovora, u duhu i srcu nosimo više nego što smo u razgovor unijeli: zato mi je drukčije mišljenje potrebno koliko i moje. Jer čovjek je misaono biće, koje u isto vrijeme i vjeruje i sumnja u istinitost svoje misli. Pošto misli na svijestan i nesvijestan način, to se dešava da bude u sporu sa samim sobom. Spor riješava provjeravanjem svojih misli u razgovoru, svaku od svojih misli upoređuje sa mislima drugih, uočavajući prednosti i nedostatke. Ko zastupa jedno mišljenje, primoran je da sasluša i drukčije, ako ne želi da ispusti iz svoga saznanjog pogleda bitne dijelove i slojeve stvarnosti. Oba mišljenja odnose se na razne strane stvarnosti, i utoliko se, u krajnjoj spoznaji, dopunjaju. „Ima iskustava koja nas nagone da sve iznova provijerimo“ - isticao je R. Jinger. Učesnici u razgovoru moraju biti svjesni da ne samo što jedan drugome pomažu da više saznaju, nego i da se bolje upoznaju: oni ne proširuju samo svoju svijest nego i svoje zajedništvo! Nema te misli, vjerovanja ili ponašanja o kojima se ne može da razgovara, a to znači da je sve podložno kritičkom суду i intersubjektivnoj provijeri. To ne znači da nema vrijednosti koje trajno obilježavaju ljudski život: sam život je takva vrijednost i ne smije biti doveden u pitanje. Što god se događa meni, može da se dogodi i tebi. U razgovoru ljudi postaju mekši i otvoreniji za razlike: tako je sam put otkrivanja istine vrijedan koliko i sama istina. Dva čovjeka moguće je privoljeti na razgovor samo ako oba uvide jedan viši i zajednički cilj koji je ostvariv samo ako oni udruže svoje duhovne i tjelesne snage: samo tako se smanjuje napetost i raste povjerenje između njih. Odustajanje od razgovora osvećuje se gubitkom istine i smisla, a nada nas pomalo napušta: zato je bolje postepeno uklanjati sve ono što smeta i ometa da se ljudi razumiju i slože. Susreti

ljudi koji različito misle značajni su iz psiholoških, društvenih, moralnih i kulturnih razloga: oni su korak ka upoznavanju, sazrijevanju i učenju od drugih. Samo ako ljudi ulaze u razgovor svjesni da niko ne može da izgubi, a da svi mogu da dobiju, onda su dorasli za istinu i smisao. Oni znaju da se tu ne događaju sukobi ličnosti, nego sudari shvatanja: umjesto biranja ličnosti, na djelu je biranje programa. Logička pravila dokazivanja važe nezavisno od onoga ko dokazuje: ovdje razlog zamjenjuje osobu! Treba reći da logika obezbijeđuje pravilno mišljenje i zaključivanje, ali ne i istinsko mišljenje i zaključivanje. Ako neistiniti iskazi mogu biti isto tako logični kao i istiniti, onda se razlika između njih ne može naći na području logike. Istinito mišljenje mora biti pravilno, pravilno mišljenje ne mora biti istinito. Čuvajte se logike, jer ona može, ali ne mora, da ima veze sa istinom. Logika je često način da zaključite pogrešno, uvjereni da ste u pravu. U razgovoru se mora izvesti na čistac šta neko misli pod ovim ili onim pojmom, jer se mnogi nesporazumi rađaju iz različitog razumijevanja istih riječi i pojmove: misli se jasno vide i čuju kroz riječi i pojmove koji imaju sasvim određen sadržaj i obim. Samo preko razumjevanja zajedničkih značenja, mi se možemo približiti jedan drugome. Tako treba da bude i u razgovorima političkih elita u BiH. Postoje razlike između onoga što neko kaže i onoga što drugi čuju: riječi varaju misli. Istinsku zajednicu čine ljudi koji se međusobno dobro razumiju: oni dijele jedan svijet zajedničkih značenja. Prije svega, nužno je da se upoznamo sa riječnikom svojih sabesjednika; kao što je jezik domovina za pjesnike, tako i svaki učesnik u razgovoru ima svoju domovinu, i voli je kao i vi svoju. Jedino u čemu se učesnici mogu unapred da slože jeste da odbace nasilje kao način riješavanja međusobnih sporova i sukoba. Ovaj prevrat u načinu mišljenja nužno je izvesti, da bi se mogao izvesti preokret u načinu življjenja. Učesnici u razgovoru moraju biti svjesni da niko od njih ne gubi identitet time što zajedno dođu do zajedničkih značenja: još uvijek preostaje više razlika nego sličnosti među njima. Razgovor je povezan sa nekom nesigurnošću svakog učesnika: to je prilika da se provjeri slika koju svaki pojedinac ima o sebi i o svojim stavovima. U razgovoru svaki čovjek pristaje na saznanje da je nesiguran i ograničen, ali on se toga ne stidi, jer je to način na koji svaki čovjek živi i djeluje. **Ni jedan pogled na svijet koji dijeli ljude ne bi trebalo da postane njihov vodič u mišljenju, vjerovanju i ponašanju: kad god izaberu rasni, klasni, nacionalni, stranački itd. interes za svoga vođu, mogu biti sigurni da čine grešku i grijeh.** Ne valja od razlika praviti razloge za nepovijerenje, sumnju, mržnju i svađu. **Odanost istini znači mnogo više od odanosti rasi, klasi, naciji, stranci.** Ako se svaka stvar vidi i ocijenjuje isključivo kroz grupni interes, onda su sukobi sa drugim grupama sasvim izvjesni: ideologija je govor koji jedna grupa drži samoj sebi, dajući za pravo svome interesu. Ovdje je temeljni problem razgovora, ali bez dogovora između političkih elita u BiH. Svjesni da se svaki nasilni sukob može svesti na duhovni spor, ljudi otvaraju sebe za nove mogućnosti

i moći. Neodgovorno delanje je ono koje unosi zbrku u red, koje narušava pravila igre, i koje, u krajnjoj liniji, izaziva štetne posljedice. Svaki učesnik u razgovoru treba da se upozna sa stavovima svih ostalih, kako bi mogao da svoj stav o nekoj stvari suočava sa njihovim. Zato mora da bude jasan i razgovijetan njegov stav i sve ključne posljedice koje iz njega slijede. Naravno, samo pitanje o kome se raspravlja mora biti proučeno: **logički razlozi i iskustveni podaci treba da budu svjedoci.** Zbog toga je dobro da se ranije najavi okvir razgovora i središnje pitanje u njemu. Od strukture i kulture učesnika u razgovoru zavisi da li će oni da rasprave opšti princip prije posebnih i pojedinačnih činjenica, ili će krenuti obrnutim putem. Učesnici u razgovoru ostaju svijesni, i poslije uspješno završenog razgovora, da se razgovor može nastaviti, to jest da se još može učiniti pomak u razumijevanju stvari o kojoj su raspravljali, ali da to ostavljaju za neku drugu priliku, kada budu imali više razloga za susret i više dokazne građe. Uzmi u obzir osjetljivosti ljudskih bića: zato neka tvoj prekor bude blag a tvoj dokaz jak. „I kada te hvalim i kada te korim uvijek te volim“. Tvoje pravo da drukčije misliš i živiš može biti ograničeno jedino jednakim pravom drugoga. Nikad ne prepostavi da će zaključci do kojih zajedno dođete, vodeći razgovor o nekoj stvari, biti konačni i neizmjenljivi, u smislu nekih vječnih istina. Ograničena bića imaju ograničen uvid u strukturu stvari: zato je neophodno da nastave razgovor čim se ukaže potreba. Razgovor nije moguć ako neko od učesnika smatra da je pitanje riješeno za sva vremena. U obzir se mora uzeti ne samo trenutni položaj i potrebe sabesjednika, nego i njihovo prošlo iskustvo i očekivanja od sutrašnjeg dana: ljudsko biće kreće se između idealja i stvarnosti, ali kad se upoređuju stavovi, onda je pogrešno uporediti ideal i stvarnost, nego ideal i ideal, ideologiju sa ideologijom, praksu sa praksom itd. Teži se istoj ravni poređenja: ne upoređuj svoje ideale sa tuđom praksom. Sresti se na istoj ravni mišljenja, vjerovanja ili delanja jeste neophodna pretpostavka istinskog razumijevanja. Dobro je ako učesnici u razgovoru uoče i istaknu pitanja oko kojih se ne slažu, ali ništa manje da izdvoje i naglase stvari oko kojih se slažu: tako se kreću od sukoba prema saradnji, nepomirljive razlike pomalo se pretvaraju u različite puteve prema istini i smislu kao zajedničkim vrijednostima. U odlukama koje se donesu u razgovoru, svaki učesnik može da prepozna sebe i svoj doprinos, iako ne uvijek u podjednakoj mjeri. Ali odluka kao zajednički imenitelj usmijerenja je na postizanje opštег dobra za sve, a ne samo za učesnike, i time nadilazi i nadmašuje vrijednost svakog pojedinačnog doprinosa: takva odluka ne bi bila moguća bez razgovora. Svaka stvar o kojoj se raspravlja treba da se osmotri sa dva gledišta: *iznutra* i *izvana*. Ovo *iznutra* znači: pravo iskustvo vjere može da ima samo vjernik, pravo iskustvo nauke može da stekne samo onaj ko se njome bavi, istinski umjetnički doživljaj ima onaj ko je i sam umjetnik itd. Ovo *izvana* znači: o vjeri može da govori i neko ko ne vjeruje, o nauci može da svoju riječ kaže i neko izvan nauke, o umjetničkom djelu mogu da sude i

obični ljudi itd. Svaki učesnik u razgovoru mora da zna da izvorni predstavnik vlastite vjerske, naučne ili umjetničke tradicije ima najviše toga da kaže: zato se njegovi sudovi moraju da poštuju. Drugi učesnici mogu da na svoj način razumiju, ali se izvorni učesnik mora prepoznati u njihovom tumačenju. Ne bi trebalo da se dira u najosjetljivije pitanje na početku razgovora: bolje je početi sa onima koja su lakša za dogovor, da bi se steklo uzajamno povjerenje i neka osnova na kojoj se može dalje da gradi. Da bi znali šta neko govori, mora da razumijemo njegov govor, ali upravo zato nužno je da na neki način i vjerujemo u ono što on govori. Prvo se moraju upoznati različita gledišta, što ne znači da se sa bilo kojim treba odmah složiti. Isto tako, priznanje protivniku nije izraz vlastite slabosti: ako nemaš jakog protivnika, ni sam ne možeš pokazati pravu snagu. Ako kroz razgovor otkrivamo osobine stvarnosti izvan nas i u nama, kojih prije nismo bili svijesni, onda se može reći da razgovor može dovesti do pravih otkrića, ako ne i otkrovenja. Čovijek se susreće sa drugim čovjekom da bi u sebi i njemu probudio snage koji im prije toga susreta nisu bile dostupne i poznate. Političke elite u dejtonskoj BiH trebaju se susretati, voditi razgovore sa visokim stepenom političke kulture, tolerancije, etničkog povjerenja, odgovornosti, pravde kao temeljnog principa savremene civilizacije i demokratski se dogovoriti oko svih pitanja, tema i dilema u interesu svih građana bez obzira na rasu, vjeru i naciju.

„Biće čovekovo ne samo da ne može biti shvaćeno bez ludila, već ono i ne bi bilo biće, da u sebi ne nosi ludilo kao ograničenje svoje slobode“

Žak Lakan